

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2023.2.152>

MÜZAKİRƏ
ОБСУЖДЕНИЯ
DEBATES

*İLHAMİ CƏFƏR SOY (Azərbaycan)**

İTALİYADA ALBAN DÖVLƏTİ

Publi Maron Vergili yazır ki, Eneyin Troya hökmdarı Piramın qızı Kreyzadan olan oğlu Askaniy Alba lonqa şəhərini salıb, İtaliyada 432 il davam edən Alban dövlətinin əsasını qoydu. Şəhərin adı Albandır, Alba lonqa onun sonrakı latın variantıdır.

Adlarını çəkdiyimiz hər üç yazar eradan öncə II-I yüzillərdə yaşamışdır. O zaman İtaliyada Troya əsilli nəsilin çoxu öz əsil-nəcabətini unutmasa da, dilini unutmuş və latınlaşmışdı.

Roma dövrü tarixçilər Troya hökmdarının adını Piram yox, Priam kimi yazıblar. Avropa və rus tarixçiləri öz gizli niyyətlərinə uyğun olaraq onu Priam adlandırırırlar ki, adın kökündəki *pir* sözü görünməsin.

Albanlar arilərlə və samilərlə vuruşa-vuruşa şimala çəkildilər. Avropa Albanıyası onların sonrakı vətənidir. Onların dili indi Türk dillərindən fərqlənsə də, nağıllarında, dastanlarında çoxlu qədim Türk sözləri qalmışdır.

Avropa albanları türklər kimi ağaya aga, körpə uşağa bəbə, çadıra çader, çaqqala çakal, çəkiçə çekic, çobana çoban, arabaya araba, coraba çorab, çörəyə çurek, dəftərə defter, çanağa çanak, belə bel, tənbelə tenbel, aza eksik, qan damarına damar, köçəri yox, oturaq əhaliyə dursak, qoltuğa koltuk və s. deyirlər.

Giriş. Rus və rus yönümlü dilçilərə görə albanlar türkdilli yox, qafqazdilli olmuşlar. Əslində isə onlar Türk idilər. Mingəçevir və Bolnisi mətnləri qatışıq Türk və Alban əlifbalı ilə yazılmışdır.

Avropa və Qafqaz albanlarının dili, etnik kimliyi, ilk vətəni haqqında dilçilər və tarixçilər arasında fərqli fikirlər mövcuddur.

Bəzi tarixçilərə görə Qafqaz və Avropa albanları arasında heç bir genetik bağlılıq yoxdur. Bəzi tədqiqatçılar iddia edirlər ki, Qafqaz albanları Avropadan gəlmişdir (Алиев, 1986: 3-132; Алиев, 2010: 48, 166; Алиев, 1960: 3-361).

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Qədim dillər və mədəniyyətlər şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru. E-mail: ilhamicefersoy@mail.ru

Onların əksinə olaraq eradan öncə I minilliyin sonu – yeni eranın əvvəllərində yaşamış Roma dövrü tarixçiləri və şairləri yazırlar ki, albanlar Avropaya Kiçik Asiyadan indiki Türkiyədən gəlirlər.

Publi Maron Vergilinin “Eneida”, Sili İtaliyin “Punika” əsərində verilən bilgilərə görə albanların bir hissəsi İlionun süqutundan sonra Eneyin arxasınca Siciliya adasına, oradan İtaliyaya gəlmişdir (Энеида, 41, 171; Энеида, 1933: 348; Энеида, 1971: 428, 435; Сикий Италик, 2009).

Albanların İtaliyaya Kiçik Asiyadan gəlməsini yalnız Vergili ilə Sili İtaliyə yox, Kalikarnaslı Dionisi, Dion Kassi, Pompey Troq, Homer və b. yazmışdır.

Homerin “İliada” eposu Troya hökmdarı Piramin oğlu Troilin Axil tərəfindən öldürülməsi və onun dəfni ilə bitir. Bundan sonrakı hadisələri Şuşa (Suziana) əsilli Roma şairi Publi Maron Vergili davam etdirir.

Eney Troyanın süqutundan, yəni e.ö. 1334-cü ildən sonra Siciliya adasına gəlir. Atası An Kızı orada dəfn edib, Tiber çayının Aralıq dənizinə töküldüyü yerdə sahilə çıxır. Orada albanları, etruskları ətrafına toplayıb xalq yığıncağı – *kur* keçirir (Эрнст Ренан: 21). Kur Türk dillərindəki kur+ultay sözünün köküdür.

Troyadan gələn xalqlar Eneyin başçılığı altında Apenin yarımadasında 30 koloniya yaratmışdılar. 30 koloniyanın 8-i Alban qəbilələrinə məxsus idi (Энеида, 1971: 428). Troyalıların İtaliyada yaratdıqları 30 koloniyanın 8-i albanlara məxsus idisə, deməli albanlar latınlara qədərki İtaliyanın güclü xalqlarından biri olublar.

Arximandrit İeronim (III əsr) Kalikarnaslı Dionisiyə istinadən yazır ki, İtaliyadakı Alpan dövlətini Eneyin Troya hökmdarı Piramin qızı Kreyzadan olan oğlu *Azkan* yaratmışdır. Nəmin dövlət 432 il davam edəndən (Архимандрит Иероним, 1883: 241; История религии, 1872: 141) sonra süquta uğradı.

Bundan sonra albanlar romalılarla vuruşa-vuruşa şimala çəkildilər. Onların son vətəni Avropa Albaniyası adlanır.

Albanlar İtaliyada romalılara məğlub olsalar da, yüz illərlə qılıncı qına qoymadılar. Bir neçə dəfə Siciliya adasını tutdular. Latın dilli salnaməçilər onları skepitar adlandırırlar. Skepitar silahlı adam deməkdir.

Gürcü Zaza Aleksidzeyə və azərbaycanlı adı altında gizlənmiş Kemal Əliyeva görə Albaniya şəhər, kənd, ölkə adları İtaliyada, Şotlandiyada varsa, Qafqaz albanları Türk ola bilməzlər. Onlar ingilislərin, fransızların əcdadlardır (Aleksidze, 2003: 27; Алиев, 2010: 48, 166).

Alban, Aran, Ketar nəsilləri Yerusəlim şəhəri ətrafında xristianlığın Arianizm təriqətini yaratmış, eradan öncə XIV əsrin sonlarında İtaliyaya, e.ö. XIII əsrin sonlarında cənub-qərbi Avropanın digər ölkələrinə aparmışlar (Matlock, 2015: 58, 103, 300).

Latınlr İtaliyaya, franklar Fransaya gələndə Alban və Aran alpları onlarla qanlı döyüşlərə başladılar. E.ö. 1200-cü ildə Fransanın cənubunda 1 milyon nəfər Alban və Aran övladları öldürüldü. Bundan sonra asiya prototürklərin ölməyib sağ qalan adamları Fransadan Britaniyaya, Şotlandiyaya köçdülər.

İngilis tarixçiləri onların Türk mənşəyi barədə sussalar da, yazırlar ki, Tanrı oğlu, yəni sonrakı İsa Xristos haqqında ilk xəbəri Britaniya adalarına müqəddəs əzabkeş *Alban* gətirmişdir (Matlock 2015: 58, 103, 300).

Albanların çoxu Avropa xalqları arasında məhv olub getmiş, az bir qismi qalmışdır. Onlar Avropa albanlarıdır. Biz onları yalnız müsəlman olduqlarına görə yox, mənşəcə Türk olduqlarına görə göz bəbəyimiz kimi qorunalıyıq.

Azərbaycanda Qəbələ adlı şəhər vardır. Eyni adlı şəhərcik Avropa Albaniyasında da var idi. Qədim və orta yüzil tarixçilərinin əsərlərində həmin şəhərciyin adı Kebela, Kibela formalarında yazıya alınmışdır. Yeni Misir dövlətinin qurucusu Məhəmməd Əli əslən Avropa Albaniyasının Kebela şəhərciyindən idi.

Kebela Troya dövrünün ilahələrindən biri idi (Чарлз Камерон, 1939:104; Масперо 1911:242). Publi Maron Vergili yazır ki, ilahə Kibela yunanlarla döyüşlərdə Troya alplarını himayə edirdi. O, avropalıların ilahəsi deyildi. Krit adasına, Friqiyaya Kiçik Asiyadan gəlmişdi (Энеида, 1933: 350, 368; Энеида, 1946: 50; Чарлз Камерон, 1939: 104; Трачевский, 1889: 115, 116).

Matriarxat dövründə qadınların ərələrindən əlavə aşnalrı olurdu. Türkoloji tədqiqat üçün maraqlıdır ki, ilahə Kebelanın aşnasının adı *Ata* idi. Yunan miflərində *Ata* düşmən tayfa başçılarından biri kimi xatırlanır. O, meşə cığırlarında pusqu qurub, Troyanı mühasirəyə alan yunanları öldürür (Вайнштейн, 1909: 94; Камерон, 1939:104; Вильгельм Вагнер, 1901: 94, 612).

Kebeladan fərqli olaraq Alpan Troya dövrünün prototürk etnoslarının panteonunda tanrı idi, ilahə deyildi. O, şimşək, ildırım tanrısı kimi təsəvvür olunurdu. Qafqaz dağlarında yaşayan Kür xalqının qocaları birinə qarğış edəndə deyirdilər ki, görün səni *Alpan* vursun (Мифы народов мира I., 1980: 239), yəni ildırım vursun.

Publi Maron Vergili yazır ki, İtaliyada 2 Alban şəhəri vardır. Onun birini Eneyin oğlu Azxan saldırmışdır. Latınlar İtaliyaya gələndən sonra Alban şəhərlərini *Alba lonqa* adlandırdılar (Энеида, 1933: 16).

Latın dilli mənbələrdə Azxanın adı Askaniy kimi yazılıb (Энеида 680:98; Энеида, 1971: 403; İliada, 2005: 205). –iy, –is yunan və latın dillərində adlıq hal şəkilçiləridir (Абаев I. 1949: 168; Керон Патканов 1878:244).

Askan adlı bu günədək Altay türklərinin dilində oğlan adı kimi işlənir (Справочник лицных имен, 1987:50).

Eneyin oğlu Azxandan sonra *Kapis* adlı bir zadəgan İtaliyadakı albanların dövlət başçısı olur (Энеида, 1971: 241). *Kapis* adının kökündə *Kapi* sözü durur. Qafqaz albanları özlərinin su məbədlərinə *Çoxrax Kapi* deyirdilər.

Platon İoseliani yazır ki, Albaniyanın Qax mahalında Tokuz Çoxrax Kapi adlı məbəd var idi. Çoxrax Alban dilində bulaq deməkdir. Eranın IV əsrində yaşamış salnaməçi Saruqlu Yaqubun yazdığına görə Suriyadan gələn keşişlər həmin məbədi söküb yerində kilsə tikdilər (İоселиани, 1866: 9; İоселиани, 1860: 16).

Albanlar necə ingilislərin və fransızların əcdadı ola bilərlər ki, bulağa Oğuz türkləri kimi çoxrax deyirdilər?

Qaqauz bayatlılarının birində deyilir:

İndim çoxrax başına,
 Yazı yazdım tasına.
 Sevda nedir bilmedim,
 O da qeldi başıma.

Burqas – latın tarixçilərinin əsərlərində Avropa Alban nəslİ. Bəzi mənbələrdə o nəslin adı Prokas formasında yazıya alınmışdır.

Burqas Bulqar türklərinin bir nəslidir. Qara dənizin qərb sahilindəki Burqas şəhəri onların idi.

Burqas etnonimi ornitonim mənşəli olub qaza totemik münasibətlə bağlıdır. Burqas boz qaz deməkdir. Qədim prototürklərin mifoloji düşüncəsinə görə oğlanlar və qızlar döyüşdə yaralananda bədənləri ölür, ruhları ölmürdü. Oğlanların ruhu bir qartalın, şonqarın, qızların ruhu bir durnanın, çöl qazının bədəninə köçərək uçub göylərə gedirdi.

Karpat – II Eneyin sonra İtaliyadakı albanların başçısı. Onun adına Kalpat formasında da təsadüf edirik (История религии, 1872: 241).

Karpat və Kurpat iki qədim Bulqar nəslidir. Ukrayna ilə Macarıstan arasındakı Karpat dağlarının adı Karpat etnonimindən yaranmışdır. Azərbaycanadakı Qər-vənd kəndləri ilə Ukraynanın və İtaliyanın Karpat etnotoponimləri arasında tarixi bağlar vardır.

Tuksi – İtaliyada Alban kəndi (История греческий произшестввий, 1824: 245). Tuksi Tuğcu deməkdir. Tuğ və Tuğçu qədim Ön Asiyanın prototürk etnoslarından biridir.

Tuğ Türk dillərində dövlət bayrağına deyilirdi. Sancakdan fərqli olaraq tuğun başına at quyruğu taxılırdı. Tuğ qaldırılarda döyüş başlayır, tuğ endiriləndə savaşı sona yetirdi.

Qarabağdakı Tuğ kəndinin əhalisi tuğun timsalında dövlətimizə, dövlət başçılarımıza tapınan xalqımızın son qalıqlarıdır.

Göy – İtaliyada Alban kəndi. Latın və yunan dilli mənbələrdə *Qeq* formasında yazıya alınmışdır (История греческой литературы, 1824: 245).

Göy qədim Ön Asiyanın mixiyazılı mətnlərində yalnız göyün, səmanın adı deyildir. Göylərə tapınan prototürk etnoslarının adıdır.

Urartu qaya yazılarında Qeq və ya Kex həm Göyçə gölünün, həm Göydən gələn müqəddəs sulara tapınan etnosun adıdır (Меликишвили, 1960: 437). Göylərə tapınan prototürklərin adı V-VII kilsə salnamələrində Qeqam formasındadır. Həmin salnamələrdə Qeqam eyni zamanda Albaniyanın 19 vilayətindən biridir (Шопен, 1866: 143).

Amur – İtaliyada yaşayan Alban tayfa başçılarından biri. Bəzi mənbələrdə onun etnik icması Amuria, bəzilərində Amulia adlanır (История религии, 1872: 241).

Amur etnonimi qədim Ön Asiyanın mixiyazılı mətnlərində *dinqir* və *dinqir* şə ideoqramları ilə göstərilir (Пиотровский, 1944: 46).

Eradan öncə XIV əsrə aid Kül təpə mixi yazılarında Amur Assurun atası kimi təqdim olunur (Янковский, 1968: 15, 111). Assurlar Anadoluda yaşayan proto-türk etnoslardan biri idilər. Onlar e.ö. XIV yüzildə sivilləşmişdilər.

Publi Maron Vergilinin Eneida eposunda Amur sevgi ilahəsidir. O bəzən ilahə Kupidonun sinonimi kimi işlənir (Энеида, 1933:369). Henrix Qrets yazır ki, Amur və ya Emur Kənan tayfasıdır. Kənanlar yəhudi deyildilər, bene-Kadem övladları idilər, yəni Anadolunun Turan mənşəli nəsilərindən biri idilər.

Amur ilahə adlarına uyğun olaraq Türk dillərində İmir, Emrə adları və im-rənmək feili vardır. Oğlanlar qızlara baxıb imrənər, eşqə gələr, sevərdilər. Yunusun Emrə təxəllüsü ilə ilahə Emurun adında qohumluq vardır.

Amur, Emur Türk dünyasının şərq ucqarında, uzaq Sibirdə çayın adıdır. Amur adlı çay Qafqaz Albaniyasında da var idi. İ.İ.Şopen yazır ki, Axur çayı sahilindəki Baq Aran qalası keçmişdə *Gök Amur* adlanırdı. Həmin qala Alagöz dağının ətəyində idi (Шопен, 1852: 48; Шопен, 1866: 186). Gök Amur göylər qızı Amur, ilahə Amur deməkdir.

Tiber – Eneydən sonra hakimiyyətə gələn İtaliya albanlarının çarı (История религии, 1872: 241). Tiber yalnız İtaliyadakı albanların çarı deyildi. Albanlarla birlikdə Troyadan Avropaya köçən prototürk tiberlərin patriarxı idi.

Tiber etnonimi Ön Asiyanın mixiyazılı mətnlərində, Bibliya əfsanələrində, yunan və latın tarixçilərinin əsərlərində tibar, tiber, tiber, tibaren, tiberius, tiberi tubal formalarında yazıya alınmışdır (Varron, 1938: 14, 20, 60; Хаханов, 1897: 245; Описание Иудейскойземли, 1824: 61, 62; История религии, 1872: 241; Патканов, 1879: 240, 245).

Tiber eyni zamanda İtaliyada latınlardan öncəki etnik tanrılardan biri idi. Bu barədə Mark Terensi Varron (e.ö. 116-e.ö. 27) “De lingua latina” əsərində məlumat vermişdir (Varron, 1938: 14; Varron, I. 2020: 3-6, 29, 30, 38, 138).

Tiberlər latınlar arasında dillərini unutsalar da, əcdadlarının kim olduğunu uzun zaman unutmadılar. Tatsit yazır ki, Roma imperatorlardan birinin titulu Tiberi idi (Тацит, 1969: 357). İmperator Tiberi titulu daşıyırdısa, o ya Tiber nəslindən idi, ya da İtaliyadakı tiberləri məğlub edib hakimiyyətə gəlmişdi.

Tiber teonim mənşəli etnonimdir. Tanrı Tiber olan prototürklər Ön Asiyadan gəlib Fələstini tutmuş, oradan dəniz yolu ilə İtaliyaya köçmüşlər. Robert Bleixşteyner yazır ki, Bibliyadakı Tubal xalqı tiberlərdir. Onlar Yafəs övladlarıdır (Блейхштейнер, 1936: 185, 188), yəni Turan nəsilərindən biridir. Bu barədə Albaniya tarixinin 1861-ci il nəşrində daha əvvəl bilgi verilmişdir (История Агван, 1861: 2).

Müdrük Yesayinin zamanında (e.ö. VIII əsr) Fələstinin şimalında *Tivera* adlı ölkə və göl var idi (Описание Иудейской земли, 1846: 61, 62). Rəvayətə görə İsus Xristos Tivera gölünün üstündə ayaqyalın yeriyir, ancaq suda batmırdı.

Tiverlərin bir nəslə də Qafqaz Albaniyasında yaşayırdı və özlərini *Tverak* adlandırırdı (История Агван, 1861: 172). Tveria tiverlərin ölkəsi, Tverak Tiver nəslindən olanlar deməkdir.

Tverlərin bir hissəsi indiki Türkiyə ərazisindən Ukrayna ilə Dunay Bolqarıstanı arasına köçmüş, Dnestr çayı boyunda kiçik bir dövlət yaratmışdı. Rus tarix-

çiləri onların kiçik dövlətini *Tver* knyazlığı adlandırırlar (История Малой России 1830: 2). N.A.Baskakov yazır ki, tverlər slavyan deyildilər, Türk idilər (Баскаков, 1985: 15-16).

Tiber etnonimi Türk mənşəli olub dəmir deməkdir. Şumer və Assur mixiyazılı kitabələrində Anadoluda yaşayan misgər, dəmirçi xalq Tiber adlandırılır (Артамонов, 1962: 344; Баскаков, 1985: 15-16). Onlar hələ dəmirin kəşfindən çox qabaq e.ö. III minillikdə misi qızdırıb təpir, çəkilə döyür, tunc və bürünc silahlar hazırlayırdılar. Türkoloji tədqiqat üçün maraqlıdır ki, Bibliya əfsanələrində tiberlər misgər, dəmirçi xalq kimi xatırlanırlar.

Altay türkləri, tubalar, kumandinlər arasında indiyədək Tiber adlı nəsilər yaşayır. Onlar dəmirə təbir deyirlər (Молчанова, 1979: 305; Радлов, 1989: 740).

Biz türklər, albanlar həm Ön Asiyada, həm İtaliyada ilk mədəniyyətin və dövlətçiliyin yaradıcılarıyıq.

Toz – Siciliya adasında Alban kəndi (Авраамм Норов, 1828: 252) və Qafqaz Albaniyasının güclü etnoslarından biri (Меликсетбеков, 1939: 7, 35, 46, 48; Мещанинов, 1932: 223, 229; Армения и Рим, 1843: 89).

Totemi tozağacı olan prototürklərin az bir qismi Eneyin arxasınca Anadoludan Siciliya adasına köçmüş, çoxu bir qədər qüzeyə çəkilib Albaniya ilə İveriya arasında yurd salmışdır.

E.ö. IX-VIII əsrlərə aid Urartu qaya yazıların *Toz* etnonimi tu-uz-pa hecaları ilə yazılmışdır. Tu-uz-pa Tuzoba, Tuz xalqının obası, yurdu deməkdir.

Tuzlular Assuriyanın dostu, Urartunun düşməni idilər. Sonra onlar Kimer ordusuna qoşulub Anadoluya qayıtdılar (Пиотровский, 1944: 12).

Platon İoseliani yazır ki, Albaniyadan İveriyaya köçən tuzlular kababa şişlik deyirdilər (Иоселиани, 1860: 24). Akademik Marr yazır ki, Dağıstandakı Kumuk türklərinin bir qəbiləsi özünü *Tuzluler* adlandırır (Март, 1922: 34). Şişlik də. *Toz* da Türk sözləridir.

Toz etnonimi savaş termini olub, tozağacına sitayişlə bağlıdır. Türk alpları tozağacının yaş qabığını yaya sarıyardılar ki, kirişi çəkib oxu atanda yay quruyub qırılmasın. Dədəmiz Qorqudun kitabında belə bir müraciət var: Ağca tozlu qatı yayın vergil mana.

Azərbaycandakı və Anadoludakı albanlar Türk və müsəlman olaraq qaldılar. Quba rayonunun Alpan kəndinin əhalisi onların son qalıqlarıdır.

İtaliyadakı alpanlar isə latınlarla, yunanlarla döyüşə-döyüşə cənub-qərbi Avropaya çəkildilər. Qardaş Türkiyədə onların ölkəsinə Arnaut deyilir.

Arna və ya arnautlar Alban deyildir. Albanlara qoşulub Ön Asiyadan İtaliyaya köçən prototürk etnoslarından biridir. İtaliyadakı çaylardan biri XIX əsrin sonlarına qədər onların adı ilə Arna adlanırdı (Краткая древняя география, 1851: 137).

Eyni zamanda Arna çayının sahilində salınan 8 Alban koloniyasının biri Arnaut adlanırdı. Səid Nəfisi yazır ki, avropalılar Adriatik dənizinin cənub-qərb sahilində yaşayan albanları *Arnaut* adlandırırlar (Nəfisi, 1940: 34).

Musa Kaqankatuklu İtaliyaya köçməyib, Azərbaycanda qalan arnaları *Arnak* adlandıdır. Yazır ki, Yafəs və Aran nəslindən olan Arnak Albaniyanın parfiyalılardan öncəki ölkə başçılarından biridir (Albaniya tarixi, 1993: 19).

İ.İ.Şopen yevrey salnamələrinə istinadən yazır ki, Kənan nəslindən olan Arnak çar Daviddən bir az sonra yaşayıb (Шопен, 1866: 48). Yəhudilər onu Fola adlandırdılar (Хоренский, 1808: 35, 84).

Arnak nəslinin adı Assuriya hökmdarı III Salmanasarin kitabəsində *Arnali* (Solmaz Qaşqay 2006: 30; Асохик, 1864: 245; Хоренский, 1893: 99), Misir fironu II Ramzesin (e.ö. XVII əsr) kitabəsində *Arnam* formasındadır (Масперо, 1916: 287).

Azərbaycanda Şəmkir çayının bir qolu indiyədək Arna təpə adlanır.

Albanlar və onların bir boyu olan arnalar Qazaxıstanda, Qırğızıstanda da yaşayırdılar (Валиханов, 1984: 109, 205). Murad Adcı yazır ki, Qafqaz və Qazaxıstan albanlarının damğaları eyni idi (Аджи, 2007: 161).

Avropa albanları Qafqaz və İtaliya albanlarının son qalıqlarıdır. Onların nitqi indi bizim üçün anlaşılmaz olsa da, dillərində çoxlu Türk sözləri vardır.

Avropa albanları ataya baba, uşağa babə, ağ rəngə ag, arabaya araba, yavaş yeriməyə avaş, bayrağa bayrak, tövləyə ahur, bataqlığa batak, bəyənməyə begim, çadıra çader, evə bina, çanağa çanak, çaqqala çakal, alışqana çakmak, çəkiçə çekic, çobana çoban, coraba corap, çörəyə çurek, ananın qardaşına, dayıya dai, dəftərə defter, tənbelə tenbel, qaçağa kaçak, cangüdənə korçi, qoltuğa koltuk deyurlər (Краткий Албанско-русский словарь, 1950: 22, 23, 30, 37, 38, 39, 44, 45, 48, 60, 61, 68, 70, 75, 78, 79, 80, 94, 177, 185).

Nəticə. İtaliklər, albanlar Ön Asiyanın prototürk xalqları olub Siciliya adasına və Apenin yarımadasına Anadoludan köçüb gediblər.

Onların köçü Troyanın süqutundan, e.ö. 1334-cü ildən başlamışdır.

İtaliyada 432 i davam edən Alban dövlətini Eneyin Troya hökmdarı Kreyzadan olan oğlu Azxan qurmuşdur.

İSTİNAD OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Albaniya tarixi (1993). Musa Kaqankatuklu. Albaniya tarixi. Bakı, Elm.
2. Aleksidze (2003). Aleksidze Zaza. Qafqaz albanları dilləndilər. Tbilisi, Artanuci.
3. Gene D., Matlock (2015). Gene D. Matlock. Ey insanlar, hamınız Türksünüz. Bakı, Xan.
4. İliada (2005). Homer. İliada. Bakı, Şərq-Qərb.
5. Səid, Nəfisi (1940). Səid Nəfisi. Babək. Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
6. Solmaz Qaşqay (2006). Solmaz Qaşqay. Qədim Azərbaycan tarixi mixiyazılı mənbələrdə. Bakı, Təhsil.
7. Varron (1938). Varron Mark Terensi. De lingua latına. London.
8. Varron (2020). Varron Mark Terensi. Latin dili haqqında. Bakı, Elm-Təhsil.
9. Абаев I. (1949). Абаев В.И. Осетинский язык и его фольклор. Ленинград, Наука.

10. Авраам Норов (1828). Авраам Норов. Путешествие по Сицилии. т. 1, Санкт-Петербург.
11. Армения и Рим (1843). Армения и Рим. Женская царства в Малой Азии. Санкт-Петербург.
12. Артамонов (1962). Артамонов М.И. История Хазар. Ленинград, изд-во Эрмитаж.
13. Архимандрит Иероним (1883). Архимандрит Иероним. Библиейская археология, т. 1, Санкт-Петербург.
14. Асохик (1864). Асохик Степаннос Таронский. Всеобщая история. Москва.
15. Баскаков (1985). Баскаков Н.А. Имена собственных гуннов, болгар, хазаров, сабиров и аваров. Тюркология, Баку, Элм, №4.
16. Блейхштейнер (1936). Блейхштейнер Роберт. Субары древнего Востока в свете изучения Яфетидов. Язык и история. т. 1. Ленинград.
17. Вайнштейн (1909). Вайнштейн М.Б. История мироздания. Санкт-Петербург.
18. Вильгельм, Вагнер (1901). Вильгельм Вагнер. Эллада. Санкт-Петербург.
19. Играр, А. (1960). Играр Алиев. История Мидии Баку, изд-во Академии Наук Азербайджана.
20. История Агван (1861). История Агван Моисея Каганкатвази. Санкт-Петербург.
21. История греческий происшествий (1824). История греческий происшествий. Москва.
22. История греческой литературы (1872). История греческой литературы. Санкт-Петербург.
23. История греческой происшествий (1824). История греческой происшествий. Москва.
24. История религии (1872). История религии и тайных религиозных обществ древнего и нового мира. ч. II, Санкт-Петербург.
25. Камерон, Чарлз (1939). Камерон Чарлз. Темпы Римлян. Москва, изд-во
26. Кемал, А. (1986). Кемал Алиев. Античные источники по истории Азербайджана. Баку, Элм.
27. Кероп, Патканов (1879). Кероп Патканов. О минимум походе Тиклат Паласара к берегам Инда. Санкт-Петербург.
28. Краткая древняя география (1851). Краткая древняя география. Санкт-Петербург.
29. Краткий Албанско-русский словарь (1950). Краткий Албанско-русский словарь. Составители Р.Д. Кори и Д.И. Скенди. Москва.
30. Марр (1922). Марр Н.Я. Кавказские племенные названия и местные параллели. Москва.
31. Масперо (1911). Масперо М. Древняя история народов Востока. Москва.
32. Масперо (1916). Масперо Г. Ассирия. Москва.
33. Меликишвили (1960). Меликишвили Г.А. Урартские клинообразные надписи. Москва.
34. Меликсетбеков (1939). Меликсетбеков Л.М. Обзор источников истории Азербайджана. II, Баку.
35. Мещанинов (1932). Мещанинов И.И. Язык Ванских клинописных надписей. Ленинград.
36. Мифы народов мира I. (1980). Мифы народов мира. т. I, Москва, Энциклопедия.

37. Молчанова (1979). Молчанова О.Г. Топонимический словарь Горного Алтая. Горно-Алтайск.
 38. Мурад Аджи (2007). Мурад Аджи. Дыхание Армагеддона. Москва, Хранитель.
 39. Описание Иудейской земли (1824). Описание Иудейской земли во время Иисуса Христа. Санкт-Петербург.
 40. Пиотровский (1944). Пиотровский Б.Б. История и культура Урарту. Ереван.
 41. Платон, І. (1860). Платон Ёселиани. Описание города Душета. Тифлис.
 42. Платон, І. (1866). Описание древности Тифлиса. Тифлис.
 43. Радлов (1989). Радлов В.В. Из Сибири. Москва, Главная Редакция Восточной Литературы.
 44. Силий, И. (2009). Силий Италик. Пуника Москва.
 45. Справочник личных имен (1987). Справочник личных имен. Москва.
 46. Тацит (1964). Публий Корнемий Тацит. Анналы. Москва.
 47. Трачевский (1889). Трачевский А. Древняя история. Санкт-Петербург.
 48. Хаханов (1897). Хаханов А.С. Очерки по истории грузинской словесности. вып. II, Москва.
 49. Хоренский (1808). Армянская история сочиненная Моисеем Хоренским. ч. 1, Санкт-Петербург.
 50. Хоренский (1893). История Армении Моисея Хоренского. Москва.
 51. Чокан Валиханов (1984). Чокан Валиханов. Собрание сочинений. т. I, Алма-Ата.
 52. Шопен (1852). Шопен И.И. Исторический памятник состояния Армянской области к эпохе ея соединения к Российской Империи. Санкт-Петербург.
 53. Шопен (1866). Шопен И.И. Новые данные о Кавказе и его древних обитателей. Санкт-Петербург.
 54. Энеида (1933). Вергилий Публий Марон. Энеида. Москва-Ленинград.
 55. Энеида (1971). Вергилий Публий Марон. Энеида. Буколики. Георчики. Москва.
 56. Энеида. Вергилий Публий Марон. Энеида. Nəşr ili olan səhifə sıgılıb. III №-680.
 57. Эрнст Ренан. Эрнст Ренан. История первых веков христианства. Антихрист. Т. IV, Санкт-Петербург, nəşr ili göstərilməyib, III №-2750.
-

İTALİYA QƏDİM XƏRİTƏLƏRDƏ

